

AYANCIK ARKHANGELOS KİLİSESİ

Emine TOK*

Özet

Kilise günümüzde Sinop'un Ayancık ilçesinde yer almaktadır. Güneyden kuzeye doğru alçalan eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir avlu içinde inşa edilmiştir. Kilisede görülen çeşitli duvar tekniklerinin nedeni, yapıdaki farklı dönemlere ait inşa evreleridir. Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Doğuda, eksende dışa çıkıntı yapan apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak planlıdır. Kalan izlerden yapının orijinalde üç nefli bir bazilika planında olduğu anlaşılmaktadır. Veriler, orta nefin yan neflere göre daha geniş ve yüksek olduğunu, tüm neflerin yuvarlak tonozlarla örtüldüğünü, daha sonradan çatıda yapılan değişikliklerde naosun düz tavan ile kapatıldığını göstermektedir. Yapı kilise işlevini yitirdikten sonra batısına inşa edilen ek mekanlar ile birlikte bir süre hapishane olarak kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sinop, Arkhangelos, Ayancık, kilise.

Abstract

Ayancık Arkhangelos Church

The church is in Ayancık, Sinop. It was built in a large courtyard on a sloping land from south to north. The different masonry techniques seen on the walls are from different periods of construction. The church is of rectangular plan in the east-west direction. In the east, there is the projecting apsis that is semi-circular both indoors and outdoors. The traces of the foundation show that it had a basilical plan with three naves. The data collected show that the central nave was larger and higher than the aisles whereby all was covers with round vault and naos was later covered by a flat roof in a later period. The edifice was used as prison after it lost its function together with some additional rooms on its west.

Keywords: Sinop, Archangel, Ayancık, church

* Yrd.Doç.Dr. Emine Tok, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

Kilise, Sinop İli Ayancık İlçesi Yalı Mahallesi Cumhuriyet (Halk) Caddesi Numara 25 adresinde, 100K a3b3 pafta 33 Ada 11 parselde yer almaktadır. Yapı, güneyden kuzeye doğru alçalan eğimli bir arazi üzerinde, geniş bir avlu içinde inşa edilmiştir (Res.1). Üç bölüme ayrılmış avluya, günümüzde kuzey yöndeki kapı ile giriş sağlanmaktadır. Yapının hapishane olarak işlev gördüğü dönemde avlunun üç bölüme ayrıldığı anlaşılmaktadır. Avlu içinde, apsisin doğu tarafında eski bir kuyu bulunmaktadır. Bu kuyunun üzeri günümüzde örtülüdür.

Res.1- Kilisenin genel görünüşü

Malzeme ve Teknik:

Yapıda inşa malzemesi olarak taş, tuğla, ahşap ve demir kullanılmıştır. Duvarların alt bölümleri düzgün kesmetaş bloklarla, üst kesimleri kabayonu taşlar ve dere taşlarıyla, çatı bölümündeki bazı kesimler ise tuğla ile inşa edilmiştir. Ahşap, duvarın üst kesimlerinde yatay hatlılar şeklinde duvar malzemesine katılmıştır. Demir ise duvar kenetleriyle, cephelerin üst kesimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kilisede görülen çeşitli duvar tekniklerinin nedeni, yapıdaki farklı dönemlere ait inşa evreleridir. Tespit edilen inşa örgü teknikleri arasında üç farklı doku dikkati çeker:

Kilisenin alt kesimlerinde, büyük boyutlu özel olarak işlenmiş kesmetaş blokların çevresine, taş ya da tuğla kırıkları yerleştirilerek elde edilen “çerçevesel duvar tekniği” uygulanmıştır. Kilise günümüzde sıvalı olsa da özellikle apsiste ve içte, naosta sıvası dökülen yerlerde çerçevesel duvar örgüsü kısmen izlenebilmektedir. Çerçevesel Duvar Tekniği, Bizans imparatorluğunda 12. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmış, 13.

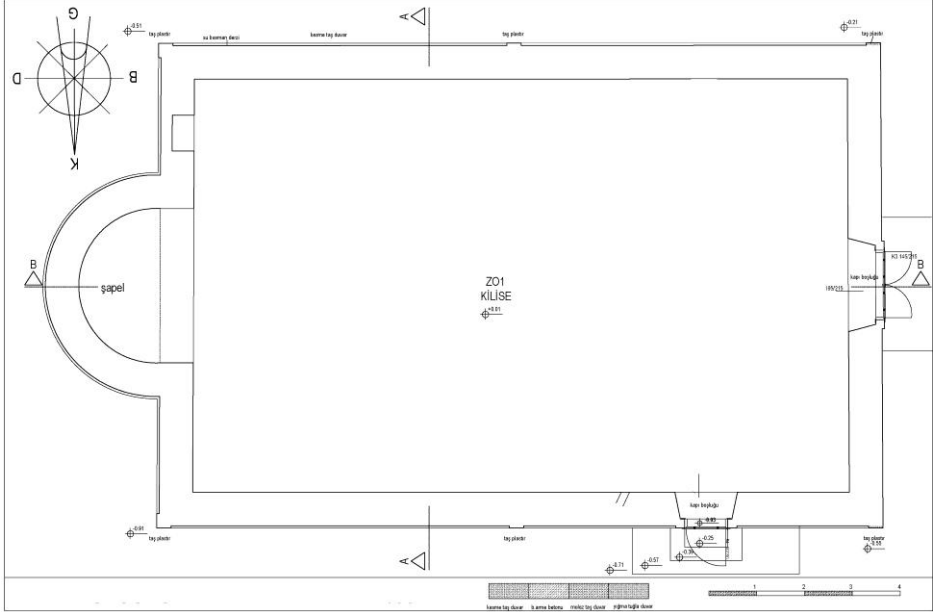
yüzyıl boyunca Anadolu'da inşa edilen askeri, dini ve sivil yapılarda yaygın olarak kullanılmış bir inşa tekniğidir¹.

Yapıda görülen bir diğer örgü tekniği ön yüzleri kaba yontu traşlanmış kayrak taşlar ve dere taşlarının üst üste istiflenerek harç ile tutturulmasıyla yapılmıştır. Duvarların üst kesimlerinde bu örgü tekniği dikkati çeker.

Kilise hapishaneye dönüştürüldüğünde yapılan batıdaki ek birimlerde, ateş tuğlaları ve betonarme malzeme de kullanılmıştır.

Mimari Tasvir:

Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Dıştan boyu 15.41m., eni 10.12m., cephe yüksekliği 5.22m.dir. Tek apsislidir. Doğuda, ekseninde dışa çıkıntı yapan apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak planlıdır (Şek.1)². Üzeri konik çatı ile örtülüdür. Orijinalde bu çatının üstü kiremitle kaplı olmalıdır. Ancak kiremit kaplama günümüze ulaşmamıştır. Kilisenin narteksi yoktur.

Şek.1 Kilisenin planı (çiz.C. Ercan)

¹ Teknikle ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz.J. Trkulja, “Aesthetics and Symbolism of Late Byzantine Church Façades, 1204-1453”, 2004, s. 30-40 ; C. Foss, **Byzantine Fortifications: An Introduction**. Pretoria:, University of South Africa,1986, s. 145, fig.1b.

² Yapının plan ve restitüsyon çizimleri Mimar Cemaletin Ercan tarafından yapılmıştır. Kendisine teşekkürü borç bilirim.

Res.2- Naos doğuya bakış.

Kalan izlerden yapının orijinalde üç nefli bir bazilika planında olduğu anlaşılmaktadır. Naosun üzeri günümüzde düz tavan ile örtülüdür (Res.2). Ancak düz tavan üstünde (çatı ile tavan arasında) bugüne ulaşan izler, naosun üstünün orijinalde üç yuvarlak tonozla örtülü olduğunu göstermektedir. Buna göre orta nef yan neflere göre daha yüksek ve daha geniş idi. Üzeri yuvarlak tonoz ile örtülü idi. Yan nefler ise orta nefe oranla daha alçak kotta olup daha dar tutulmuştu. Üzerleri yuvarlak tonoz ile örtülü idi (Res.3). Tonoz malzemesi muhtemelen ahşap konstrüksiyon idi. Belli ki bir dönemde orijinal tavan çöktü yada kaldırıldı. Onarım sırasında üst örtü, düz ahşap tavan şekline dönüştürüldü. Böylece doğu ve batı duvarın üst seviyesinde üçlü grup oluşturan pencereler düz tavanın altında kaldı.

Res.3- Orijinal çatıya ait izler.

Ayancık Arkhangelos Kilisesi

Naosa giriş iki yönden sağlanmaktadır. Biri batı cephe ortasında, apsis eksenindedir (Res.4). Diğeri ise, kuzey cephe üzerindedir ve kısmen cephenin batısına kaymıştır. Güney cephede herhangi bir giriş açıklığı bulunmamaktadır.

Res.4- Naos batıya bakış.

Naosun batısında yer alan ve kadınlar mahfili olarak işlev kazanan ahşap (gynkaion) galeri, günümüze ulaşmamıştır. Ancak duvar yüzeyinde, mahfile çıkışı sağlayan ahşap merdivenlere ilişkin izler ve batı duvar içine gömülmüş galeriyi taşıyan ahşap kiriş boşlukları halen görülebilmektedir.

Res.5- Naosun orijinal zemin kaplaması.

Naosun zeminine sonraki kullanımlarda, 20 cm. kalınlığında dolgu kaplanıp beton dökülmüştür. Müze tarafından, naos içinde yapılan kısmi araştırma çalışmasında, kilisenin zemin kaplamasına ulaşılmış ve orijinalde naosun içinin düzgün kesmetaş bloklarla kaplı olduğu anlaşılmıştır (Res.5).

Kilisede, çeşitli konum ve sayıda pencere vardır. Naosu aydınlatan pencereler genel olarak iki grupta toplanırlar. Kuzey ve güney duvar üzerinde dizi

oluşturan karşılıklı simetrik yerleştirilmiş yuvarlak kemerli pencereler ile doğu ve batı duvarda, üst kesimde üçlü grup oluşturan yuvarlak kemerli pencereler.

Res.6- Sıva raspası yapıldıktan sonra apsis içinde ortaya çıkan pencere.

Apsis içine yerleştirilmiş yuvarlak kemerli bir pencere, daha sonradan örülerek kapatılmıştır. Bu pencere, müze tarafından yapılan çalışmalarda, sıva raspası ile ortaya çıkartılmıştır (Res.6). Bunun dışında, kuzeybatı duvar üzerinde, kapı ekseninden kısmen kaymış olan bir pencere daha bulunmaktadır. Bu pencere orijinalde, naosun batısında yer alan gynakaionu (kadınlar mahfili) ışıklandırmak amacıyla açılmış olmalıdır. Diğer pencerelere göre farklı boyut ve tasarımıdır. Gynkaion'un altında, kapının sağındaki küçük dikdörtgen şekilli gözetleme penceresi ise yapının hapisane işlevi sırasında açılmış olmalıdır.

Kilisedeki pencereler, biçimlerine göre yuvarlak kemerli ve dikdörtgen şekilli pencere açıklıkları biçiminde tasarlanmışlardır. Kuzey ve güney duvar üzerindeki pencere dizisi, aynı hizada, eş aralıklı ve eş

büyükölçüde. İçte doğru genişleyen mazgal planlıdır. Pencereler dışta yuvarlak kemerli iken içte, kare şekilli olarak tasarlanmışlardır.

Apsisin üstündeki pencerelerden ortadaki daha yüksek kotta, yanlardakiler ise daha alçak kotta planlanmıştır. Genişlik ve biçimleri aynıdır. Üçlü gurup oluşturan bu pencereler, çatının değişikliğe uğradığı dönemde, bir kısmı düz tavan altında kalmıştır. Apsis ortasına yerleştirilmiş yuvarlak kemerli pencere de naosun çatısı düz tavan şekline dönüştürülürken kapatılmış olmalıdır.

Naosun doğusundaki bema bölümü ve olası İkonostasis de günümüze ulaşmamıştır. Kilise mimarisinde apsisten sonraki en kutsal bölüm olan bema, genellikle naostan bir yada birkaç basamakla yükseltilmektedir. Ancak yapı çok kez onarım geçirdiği için bemanın sınırları da kaybolmuş olmalıdır. Bemayı naostan ayıran İkonostasis'in ise orijinal konumu ve yüksekliği bilinmemektedir. Muhtemelen ikonostasis, çağdaş diğer örneklerde olduğu gibi ahşap konstrüksiyon ile yapılmış olmalıdır. Ancak ahşap olması nedeniyle günümüze hiçbir iz ulaşmamıştır. Aksi halde, yani taştan yapılsaydı, ikonostasis'e ait izler kısmen de olsa günümüze ulaşabilecekti.

Apsisin güneyinde dikdörtgen şekilli bir niş bulunmaktadır. Bu niş, zeminden yaklaşık 0.80m. yüksekliktedir. Kuzeyinde yer alan yuvarlak kemerli niş ise daha sonradan örülerek kapatılmış olmalıdır. Litürjik ayinlerde, apsinin kuzey yada güneyine

Ayancık Arkhangelos Kilisesi

(ya da her iki yakasına) yerleştirilen böylesi öğeler, ayinde kullanılan ekmekek ve şarabın bulunduğu birimlerdir³.

Günümüzde kilisenin içinde kalın bir sıva tabakası vardır. Yapının kilise işlevini yitirdikten sonra defalarca boyandığı anlaşılmaktadır. Orijinalde içinin İncil içerikli-konulu-tasvirler, İsa peygamber ve din büyüklerine ait betimler ile süslü olduğu düşünülmektedir. Ancak bunlara ilişkin herhangi bir iz günümüze ulaşmamıştır.

Yan nefleri taşıyan ahşap desteklerin birbirine kemelerle mi yoksa düz atkı ile mi bağlı olduğu bugün için meçhuldür. Bunun yanında, orijinal ahşap desteklerin yeri de belli değildir. Yapılan sondaj kazısında orijinal desteklerin üzerinde yükseldiği tahmin edilen taş altlıklarla karşılaşılmasıdır. Bu da orijinal ahşap desteklerin, zaten taş olan zemin üzerine yerleştirildiğini düşündürmektedir. Öte yandan yapının oranları dikkate alındığında, naos içine, günümüzdeki gibi karşılıklı simetrik yerleştirilmiş ahşap destek önerisi uygun görünmektedir.

Hapishane işlevi sırasında yapının batısına eklenen mekanlar, kilise ile eş boyut ve yükseklikte tutulmuş, yapı adeta batıya doğru uzatılmıştır. Bu işlem sırasında kilisenin batı cephesinin önu kapanmıştır (Res. 7).

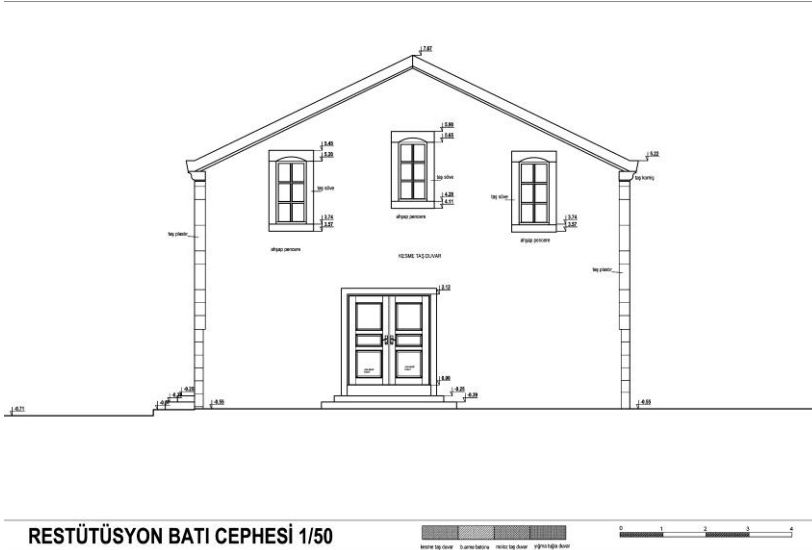
Res.7- Kilisenin batısına eklenen mekanlar.

³ Z.Karaca, **İstanbulda Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, 1996, s.296.

Cepheler:

Kilisede, sade ve basit olan cepheler, giriş ve pencere açıklıkları ile düzenlenmiştir. Kuzey ve güney cephenin iki ucuna ve orta bölümüne yerleştirilmiş taştan sığ silmeler, dikey yönde cephe hareketlenmesine katılan öğelerdir. Bunun dışında, kuzey, güney ve doğu cephelerin saçak altındaki silme şeridi ile de dikey yöndeki vurgu, yatay öğeler ile dengelenmiştir. Batı duvarın saçak altında ise silme bulunmadığı kalan izlerden anlaşılmaktadır. Açıklıkların tümünde orijinalde mevcut olduğu bilinen ahşap kapı kanatları ve pencere kapakları günümüze ulaşmamıştır.

Batı cephe, hapishane işlevi sırasında, önüne eklenen mekanlar ardında kalmıştır. Orijinalde, cephe ortasında, apsis ekseninde, yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktaydı (Şek. 2). Kalan izlerden, cephenin alt kesiminde herhangi bir pencere olmadığı anlaşılmaktadır. Giriş kapısı oldukça sadedir. Kapı çevresi taş söve ile belirlenmiştir. Cephe önüne eklenen mekanlar sırasında, yuvarlak kemerin alınlığı örülerek giriş açıklığı kare şekline dönüştürülmüştür. Üstte ise ortadaki daha yüksek kotta, yanlardakiler daha alçak kotta simetrik olarak yerleştirilmiş üçlü pencere grubu bulunmaktadır. Bu pencereler, doğu cephenin üst seviyesine yerleştirilmiş diğer üçlü pencere grubu ile eş boyut ve yüksekliktedirler. Simetrikler. Günümüzde bu pencereler de naosun tavanı değiştirilirken örülerek kapatılmışlar, kısmen tavan çizgisi altında kalmışlardır. Pencerelerden kuzeydekinin içine, yapının hapishane işlevi sırasında kare şekilli küçük bir gözetleme deliği açılmıştır.

Şek.2- Batı Cephesi restitüsyon önerisi (çiz.C.Ercan).

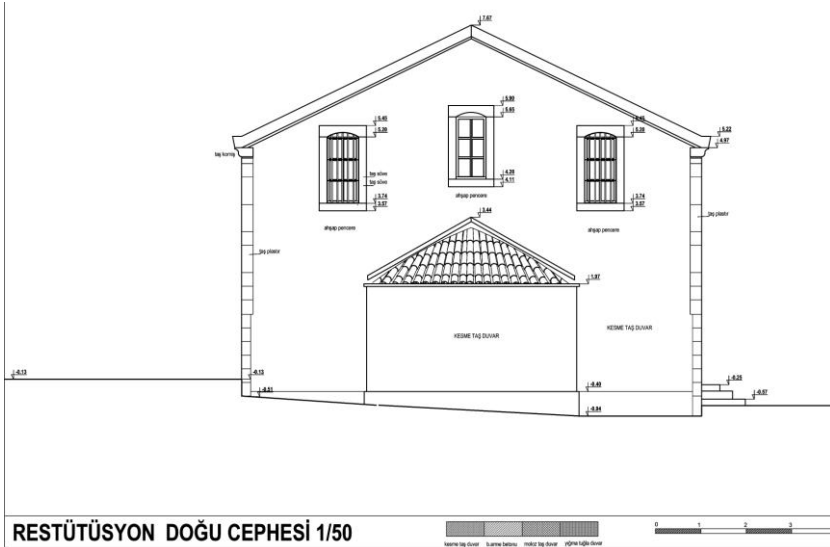
Ayancık Arkhangelos Kilisesi

Res.8- Doğu cephe.

Doğu cephe son derece simetrikdir. Cephe ortasında yarı dairesel apsis yer alır (Res. 8, Şek. 3). Altta, apsis ortasında bir, üstte üç adet pencere bulunmaktadır. Pencerelemeler basık kemerlidir. Çevreleri taş söveler ile belirlenmişlerdir. Çatı ve apsis saçak hattı silmelidir. Alt kesimlerde aşınan sıvaların altında kısmen cephenin duvar dokusu ortaya çıkmıştır. Duvarın alt bölümlerindeki inşa işçiliği ile üst kesimlerindeki işçilik farklıdır. Bu da yapının kilise

işlevi gördüğü dönemlerde en az iki evreli olduğunu gösterir. Bizans dönemindeki kilise, Geç Osmanlı döneminde yeniden elden geçirilerek, Rum sakinlerin kullanımına yönelik düzenlenmiş olmalıdır (Res. 9). Apsisin üst örtüsü kısmen sağlamdır. Orijinalde üzeri apsis konkuna uygun kırma çatı ile örtülü ve kiremit kaplı olmalıdır. Çatı örtü hattına ilişkin izler halen mevcuttur.

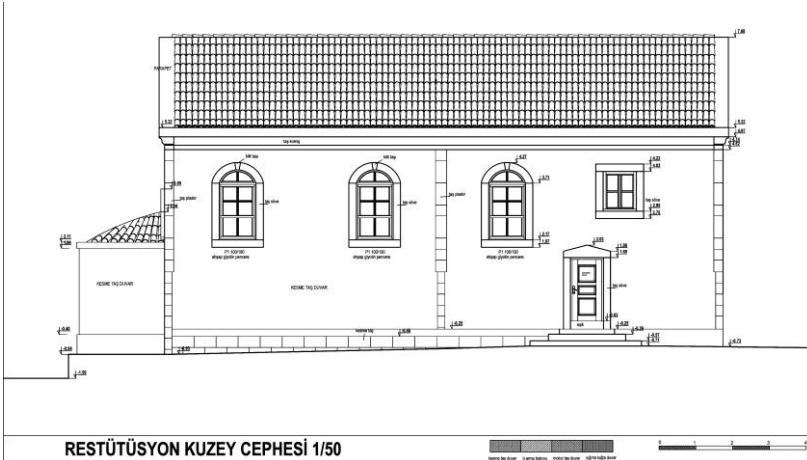

Şek.3- Doğu Cephesi restitüsyon önerisi (çiz.C.Ercan)

Res.9-Apsiste farklı duvar dokuları.

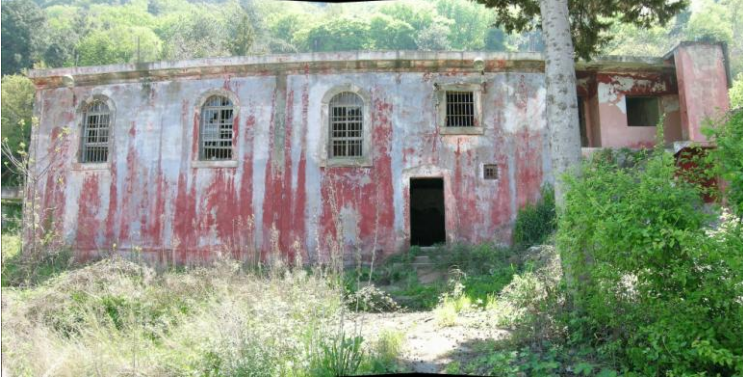
Kuzey cephe son derece simetriktir (Res. 10, Şek. 4). Cephenin batı kesiminde, önünde birkaç basamak bulunan bir giriş açıklığı vardır. Basamaklar betondur. Naosun zemininin doldurulduğu sırada yapılmış olmalıydılar. Giriş kapısının çevresi taş söveler ile belirlenmiştir. Üst kesimindeki taş söve üçgen alınlık şeklinde tasarlanmıştır. Kapının doğu tarafında üç, batı tarafında bir adet olmak üzere, toplam dört adet pencere mevcuttur. Kilisenin hapishane işlevine dönüştürüldüğü zaman, kapının batısına, alt kesime bir pencere daha açıldığı anlaşılmaktadır. Orijinal tüm pencereler yüksek kottadır. Pencereler, eş boyutta ve simetrik olarak tasarlanmışlardır. Kapının doğusunda yer alan pencereler, yuvarlak kemerlidirler. Söveleri taştan yapılmıştır.

Şek.4- Kuzey Cephesi restitüsyon önerisi (çiz.C.Ercan)

Ayancık Arkhangelos Kilisesi

Kapının batısında üstte yer alan dikdörtgen şekilli pencere ise kapı formunu tekrarlar biçimde Dikdörtgen şekilli, taş sövelidir. Üst kesimindeki taş söve, tıpkı kapı üstündeki gibi üçgen alınlık şeklinde kesilmiştir. Cephenin alt kesimi, büyük boyutlu kesme taşlardan meydana gelen su basman üstünde yükselmektedir. Bu kesme taşların birinin üzerinde, haçlı bir flama ya da kalkan deseni çizilmiştir. İki köşede ve ortada yer alan sığ taş silmeler ile cephede dikey vurgu sağlanmaya çalışılmıştır. Çatı saçak hattı ise iki düz silme arasında bir içbükey silme yerleştirilerek yatay yönde hareketlendirilmiştir. Aynı profilli silmeler doğu ve güney cephenin saçak altında da devam etmektedir. Silmeler özel olarak kesilmiş taşlar ile yapılmıştır.

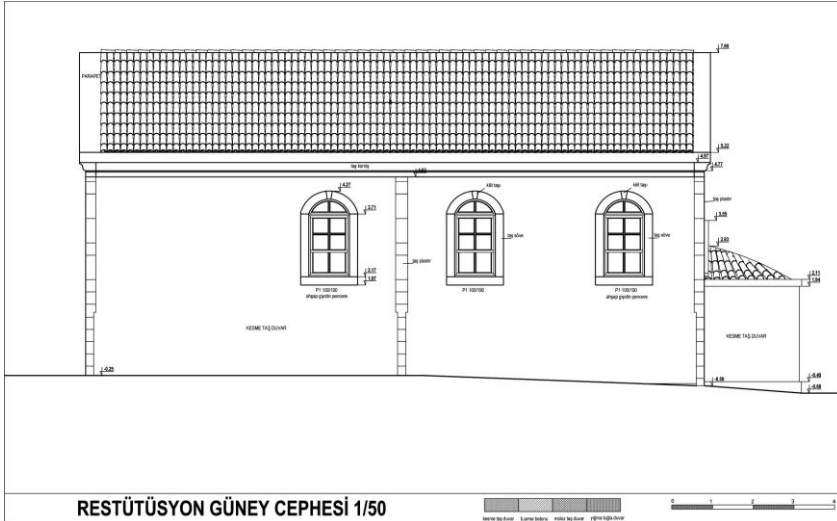

Res.10- Kuzey cephe.

Res.11- Güney cephe.

Güney cephe son derece simetriktir. Kuzey cephe ile benzer tasarımıdır. Ancak burada giriş açıklığı yoktur (Res.11, Şek. 5). Bunun nedeni, inşa edildiği dönemde de bu yönde yerleşimin bulunmayışı olmalıdır. Zira güney yönde, birden yükselen topoğrafya ve orman hakimdir. Yapının hapishaneye dönüştürüldüğü sırada cephenin batı kesimine bir mekan eklenmiştir. Günümüzde bu mekanın çatısı çökmüş yalnızca doğu ve batı duvarları ayakta kalmıştır. Tıpkı kuzey cephe tasarımıdaki gibi cephenin iki ucunda ve ortasındaki sığ taş silmeler ile cephede dikey vurgu sağlanmaya çalışılmıştır. Çatı saçak hattı ise iki düz silme arasında bir içbükey silme yerleştirilerek yatay yönde hareketlendirilmiştir. Profilli silmeler, özel olarak kesilmiş taşlar ile yapılmıştır. Cephenin doğusuna kaymış halde toplam üç adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Tüm pencereler yüksek kotta, eş boyutta ve simetrik olarak tasarlanmışlardır. Kuzey cephedekiler ile aynı eksendedirler. Etrafı taş söveler ile belirlenmiştir.

Şek.5- Güney Cephesi restitüsyon önerisi (çiz.C.Ercan)

Tarihlendirme

Yapıda saptanan izler ve kaynakların verdiği bilgilere göre kilisenin üç inş evresi geçirdiği düşünülmektedir:

1.Evre

İlk inşası hakkında net bilğimiz olmasa da özellikle doğu cephede tespit edilen duvar inş tekniği, kilisenin ilk inşaatının Bizans dönemine değin gerilere gittiğini düşündürmektedir. Apsis duvarının alt kesiminde, düzgün kesmetaşlar ile çevrilmiş tuğla ve küçük taş kırıkları ile inş edilmiş “çerçeveli duvar tekniği”, tarihte ilk kez 12.

yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlamış, 13. yüzyılda gerek dini, gerek sivil, gerekse askeri mimari yapılarında yaygın olarak kullanılmıştır. Naos içinde yapılan zemin araştırması çalışmalarında da bu düşüncemizi destekleyen önemli bir sonuç ortaya çıkmıştır: Şöyle ki, Rum Dönemi kilisesinin zemini altında, apsis duvarının devam ettiği dikkati çeker. Dolayısıyla orijinal 13. yüzyıl (?) kilisesinin zemininin daha alt seviyede olduğu görülmüştür. Apsis ortasında sonradan kapatılmış pencerenin dikey yöndeki oranları göz önüne alındığında, bu pencerenin de ilk evreye ait olduğu düşüncesi kuvvetlenir. Zira, günümüzde toprak seviyesinin yükselmesi nedeni ile pencerenin eşik seviyesi, Rum kilisesinin zemin seviyesine fazla yakın kalmıştır. Aynı şekilde daha Rum dönemi inşasında içi doldurulan naosa göre apsis oranları kısmen basık kalmıştır. Öte yandan, kuzey cephenin alt kesimindeki bir kesmetaş üzerine kazınmış *haçlı flama* Bizans veya Latin flamalarını andırmaktadır. Alt seviyedeki dokunun, tıpkı doğu cephede olduğu gibi ilk evreye ait olduğu düşünülürse söz konusu grafitili taşın da orijinal olduğu kabul edilebilir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan bir belgede⁴ ise, Ayancık ilçesinde inşa edilen kilise için *“müceddeden/yeniden”* kelimesinin kullanılması, burada eski bir kilisenin mevcudiyetini net biçimde gösterir. Kilise, Başmelek/Arkhangelos’a adanmış olmalıdır. Belgede bu isimle anılmaktadır.

Arkhangelos (ἀρχάγγελος), Başmelekler Mikhael (Mikail) ve Gabriel’e (Cebrail) için kullanılan terimdir. Ancak Başmelek Mikhael’in itibarı Gabriel’e göre daha yüksektir ve “Arkhangelos”a adanmış bir kilise, genellikle başmelek Mikhael’e ithaf edilir. Mikhael’in ayrıcalığı ise Mahşer gününde iyi ve kötü ruhların terazi ile tartılmasında aldığı görevinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, mahşer gününde kendilerine şefaahat etmesi için gerek Bizans Döneminde gerekse sonrasında inşa edilen Hristiyan kiliselerinin çoğu başmelek Mikhael’e adanmıştır⁵.

Anlaşılan o ki Bizans döneminden kalma eski kilise, temelleri ve kalan duvarları üzerine yeniden inşa edilmiştir. İnşa süresinde yardım kampanyası yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bölge, Bizans imparatorluğu döneminde 7-9. yüzyıllarda Armenikon Theması içinde yer alıyordu⁶. Bu kent ve yakın çevresi Pahylagonia Theması ile sınırdı. Sinope, Anadolu’da Kuzeye açılan en önemli ticaret limanlarından biri idi. 1204 yılında 4. Haçlı Seferi’nde Konstantinopolis Latinlerin eline geçtiğinde, Bizans sarayından kaçan Komnenos ailesine mensup prenslerden David, Karadeniz bölgesindeki Pontus Rum Devletinin temellerini attı. Ancak bu toprakları uzun süre elinde tutamadı; 1214 te artık topraklar Anadolu Selçuklu Devleti’nin eline geçmişti.

⁴ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH.MKT, 1362/49, (H. 28/Za/1303)

⁵ “Archangel”, *Oxford Dictionary Of Byzantium* C.I, Newyork 1991sf.155.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. G. Ostrogorsky (Çev. F. Işıltan), *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara, 1994, sf.96 vd., Harita, II

Bizans Döneminde Sinop ve çevresindeki kiliseler Amaseia (Amasya) piskoposluğuna bağlı idi⁷.

II. Evre:

1881-1893 yıllarında Ayancık'taki gayrimüslim nüfusun Yunanlılardan meydana geldiği ve 575 kadın, 638 erkek olmak üzere Ayancık'ta toplam 1243 gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır⁸. Görünen o ki söz konusu azınlığa hizmet verecek bir ibadet mekanına ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı Devlet Arşivi kayıtlarında tespit edilen belgelere göre, Kilisenin ikinci dönem inşa tarihi ve yapım süreci hakkındaki bilgiler nettir: Burada inşa edilecek kiliseye dair ilk girişimler⁹, M. 11 Mart 1884 tarihine aittir. Daha sonrasında kilisenin yapımına yardım için bilet basılıp dağıtılması konusunda usule uyulmasına ilişkin kayıtlardır¹⁰. Kilisenin inşaatına ruhsat verilmesi ile ilgili belge ise 3 Aralık 1900 tarihine aittir¹¹. Anlaşılan o ki Ayancık'ta yaşayan Hristiyan sakinler için inşa edilen kilisenin ruhsat hakkını alması uzun sürmüştür. Daha sonraki belgeler, kiliseye çan kulesi yapılması ile ilgilidir¹². Ne yazık ki önerilen söz konusu kuleye ait hiçbir veriye sahip değiliz.

III. Evre:

Arşiv Belgelerindeki iki kayıttan öğrenildiğine göre 1. Dünya Savaşı yıllarında kilise artık işlevini sürdürmemektedir. Halk arasında yapı hala eski hapisane binası olarak bilinmektedir. Yapının hapisane olarak kullanıldığı savaş yıllarında bir takım sorunlarla karşı karşıya kalındığı ve tamiratlar yapıldığı anlaşılmaktadır¹³.

Olasılıkla kilisenin zemininin doldurularak beton kaplaması yapıldığı, rutubet ve nem sorunu nedeniyle tavanın onarıldığı pencere ve camların yenilendiği evre yüzyılın başarılarındaki onarımları işaret eder.

Ayancık Arkhangelos Kilisesi, kuruluşundan bu yana giderek genişleyen ilçe içinde değişik amaçlara hizmet vermiş, kullanıldığı için günümüze ulaşabilmiştir. Yukarıda da vurgulandığı gibi yapının II. Evre inşasında üç nefli bazilikal planlı bir ibadet mekanıdır. Destekleri günümüze ulaşmasa da ahşap olduğu düşünülmektedir. Zira yapı birimlerinde çağdaşı örnekler ile ortak özellikler taşımaktadır.

⁷ "Sinope", **Oxford Dictionary Of Byzantium**, C. III, Newyork 1991, s. 1904.

⁸ H. Kemal Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 9, No. 3 (Oct., 1978), sf.269

⁹ BOA, İ..DH., 910/72297, (H.13/Ca/1301).

¹⁰ BOA, DH.MKT, 1362/49, (H. 28/Za/1303); ŞD., 1181/10, (H.19/C/1309)

¹¹ BOA, Y..A...RES., 110/28 (10/Ş.1318)

¹² BOA, İ..AZN., 62/1323/B-17 (25/B/1323)

¹³ BOA, DH.MB..HPS.M..., 7/35 (11/Za/1330); DH.MB..HPS., 13/53.

Kilisenin pencereleri dışta dairesel şekilli, içte ise içe doğru genişleyen mazgal biçimli olup kare planlıdır. Bu tarzda inşa edilmiş örnekler Anadolu'da çağdaş örnekler arasında İstanbul'da Kınalıada Khristos Kilisesi'nde (18. yüzyıl sonları)¹⁴ ve Çengelköy Hagios Georgios Kilisesinde (19. yüzyıl başları) görülür.

Doğu ve/veya batı cephelerdeki üçlü pencere grupları gelenekseldir. Pencereler çeşitli şekillerde olmaktadır. Bazen üçü aynı boyut ve şekilde, bazen de ortadaki yanlardakine göre daha yükseksek kotta tutularak yerleştirilmiştir. Kimi zaman Ayvalık Hagios Georgios kilisesi'ndeki (19. yy) gibi bu üçüz pencereleri küçük sütunceler destekler. Samatya Hagios Menas Kilisesi'nde (1833)¹⁵ olduğu gibi bazı örneklerde üçlü grup oluşturan pencereler sadece orta nefe açılır. Ayancık kilisede bu pencerelerin her biri bir nefe bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Gerek taş olsun gerekse daha farklı malzeme ile yapılmış olsun, çatı saçak altı genellikle silmeler ile hareketlendirilmiştir. Geç dönem Rum Kiliselerinde çoğunlukla pencereler cephenin üst seviyelerine yerleştirilmiştir. Bu planlama, içerideki ayinin görünmemesi ve sesin naos içinde korunması ile alakalı olmalıdır. Ayancık Arkhangelos Kilisesinin kuzey cephesindeki açıklıkların düzeni İstanbul Kurtuluş Hagios Demetrios Kilisesi (18.yy sonu)¹⁶ ile benzerdir. Apsis yapıya göre kısmen güdük görünmektedir. Bu görünüşüyle İstanbul Kandilli Khristos Kilisesinin (1847) apsisini anımsatır. Ayancık kilise'de olduğu gibi bazı kiliselerde cepheler plasterler ile hareketlendirilmiştir. Aydın Mursallı Kilise (18.yy. sonu-19. yy. başları) ve Ayvalık Aya Barbara Kilisesi (19. yüzyıl) cephelerin plasterler ile hareketlendirildiği örnekler arasındadır.

Ayancık Arkhangelos Kilisesi, Anadolu'daki çağdaş örnekler göz önüne alındığında, döneminin dini, mimari, kültürel ve sosyal yaşamını yansıtan önemli bir kültür varlığımızdır. Orijini çok daha erken dönemlere gittiği düşünülen yapının yeniden inşaatına dair ilk girişimler 11 Mart 1884 yılında başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Z.Karaca, **İstanbulda Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, İstanbul, 1996.
- Z. Karaca, **İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri**, İstanbul 1998.
- H. Kemal Karpat, "Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 9, No. 3 (Oct., 1978), pp. 237-274.
- J. Trkulja, "Aesthetics and Symbolism of Late Byzantine Church Façades, 1204-1453", 2004.

¹⁴ Karşılaştırma için bkz. Karaca, 2008, s.547.

¹⁵ bkz. Karaca, 2008, s.169.

¹⁶ Karşılaştırma için bkz. Karaca, 2008, s.362.

Emine Tok

Oxford Dictionary Of Byzantium C.I,CIII, Newyork 1991.

G. Ostrogorsky (Çev. F. Işıltan),**Bizans Devleti Tarihi**, Ankara, 1994

F. İlter, “Bazı Örneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında IX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada, Ayvalık, Selçuk (Şirince Kırkınca Köyü)”
XI. Türk Tarih Kongresi, C. V, Ankara 1990, s. 1987-2001.

Arman Özgür Turgut, **Ayvalık Kilise ve Manastırları**, E. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Bitirme Tezi, İzmir, 1996.